

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Karadeniz Technical University Journal of The Faculty of Divinity
issn: 2148-5011

KTÜİFD, cilt / volume: 4, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2017): 135-159.

Ali Haydar Özak, Hayatı ve Kur'ân Eğitim Metodu
Ali Haydar Ozak His Life and His Method of Qur'anic Education

Hayrettin Öztürk

Yrd. Doç. Dr., OMU İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi
Anabilim Dalı.
Asst. Prof., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of
Quran-ı Kerim Reading and Qira'at.
Samsun/Turkey
e-mail: hayrettin.ozturk55@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6796-2122>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Aralık / December 2017

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29 Aralık / December 2017

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Hayrettin Öztürk, "Ali Haydar Özak, Hayatı ve Kur'ân
Eğitim Metodu", *KTÜİFD* 4, sy. 2 (Güz 2017): 135-159.

web: <http://dergipark.gov.tr/katuihd> | <mailto:ktuifd@gmail.com>

Copyright © Published by Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi. Karadeniz Technical University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Ali Haydar Özak, Hayatı ve Kur'ân Eğitim Metodu

Hayrettin Öztürk

Öz

Bir Kur'ân merkezi olan İstanbul'da Kur'ân eğitimi ve icazeti alan Kur'ân üstatlarımız, İstanbul ağzı ve tavrını gittikleri yerlere götürmüşler ve bölgelerinde pek çok Kur'ân talebesi yetiştirmişlerdir ki bu bölgelerimizin başında Karadeniz bölgesinin geldiği söylenebilir. Karadeniz'de, Kur'ân eğitiminde öne çıkan Kur'ân kârilerimizden biri de Trabzon'lu Şeyhu'l-Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak'tır.

Ali Haydar Özak, Trabzon ilimizin dini hayatının şekillenmesinde, bölgedeki Kur'ân Kurslarının gelişiminde ve çok sayıda hafızın yetişmesinde önemli rol oynamış ve Trabzon'un nüfus sayısına göre Türkiye'de en fazla hafızlık icazeti yapılan iller arasında olmasına kaynaklık etmiştir. Bu makalede, "Hafız Haydar Okuyuş Ekolü" şeklinde bir tilavet tarzının mimarı olarak tavsif edilen Ali Haydar Özak'ın hayatı, Kur'ân'a hizmeti, tilavet anlayışının temel özellikleri ele alınıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Hafız Haydar Okuyuş Ekolü, Hâfız, Kıraat, Kâri, Kur'ân hizmeti ve Kur'ân Eğitimi.*

Ali Haydar Ozak, His Life and His Method of Qur'anic Education

Abstract

Our elite Quran teachers whom were educated and graduated in Istanbul. A place centred around the tuition of the Quran. Taking the elegance and pronunciation of Istanbul to the places where they taught many more students. The Black Sea region would come foremost in parts. One of the very famous Quran reciters from the Black Sea is Shaikh Al-Qurra Hafiz Ali Haydar Ozak from Trabzon.

Ali Haydar Ozak, being a purpose for many Quranic madrasah's launching, producing many Hafiz considering population in the city Trabzon Ali Haydar Ozak played a big role in shaping the Islamic education and life. Trabzon comes first amongst cities in Turkey for the great number of Huffaaz which has graduated from. In this article we will be analysing "Hafiz Haydar's Recitation School of Thought" nature, a founder of a recitation style, Ali Haydar Ozak's life, his service for the Quran, the basis of his understanding of the recitation style will be analysed.

Key Words: *Hafiz Haydar Recitation School of Thought, Hafiz, Recitation, Quranic teaching and Quranic education.*

Giriş

Osmanlı dönemi kıraat üstatlarının, taklitten uzak, kendilerine has, sade ve latif bir tilavet tarzını esas aldıkları ve bu yönüyle de *İstanbul Ağzı ve Tavrı* olarak isimlendirilen bir usulü miras bıraktıkları bir gerçektir. Osmanlının tilavet birikiminin sonraki nesillere aktarılmasına aracılık eden Osmanlı bakiyesi kıraat üstatlarımız, bu mirası koruma yönünde üzerlerine düşeni fazlasıyla yapmışlar ve bu alanda pek çok talebenin yetişmesine aracılık etmişlerdir. Kahir ekseriyeti kıraat ilmini İstanbul'da tahsil etmiş olan bu üstatlarımız, Kur'an'a ve İslâm'a hizmeti ülkemizin muhtelif bölgelerine götürmüşlerdir ki bu bölgelerin başında Karadeniz bölgesinin geldiğini söylemek mümkündür. Nitekim Şeyhu'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Âşıkkutlu (1901-1980), Şeyhu'l-Kurrâ Ali Haydar Özak (1911-1984), Şeyhu'l-Kurrâ Mehmet Eren (Asker Hafız) (1921-2007) ve Şeyhu'l-Kurrâ Hafız Osman Nuri Taşkent (1880-1942) gibi yakın dönem kıraat tedrisatında köşe taşı sayılabilecek üstatların Karadeniz bölgesinden oluşu bu yargıyı teyit etmektedir. Zira mezkûr Kur'an üstatları, sadece kıraat tedrisatı ile değil, dudak talimi gibi Kur'an tilavetinin incelikleri noktasındaki hassasiyetleriyle de ülkemizdeki Kur'an eğitim-öğretiminin önemli kaynakları olarak temayüz etmişlerdir.

Karadeniz bölgesi kıraat üstatları dendiğinde akla gelen ilk isimlerden birinin Şeyhu'l-Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak olduğu ehlince maruftur. Hâfız Ali Haydar Özak, Trabzon'un dinî hayatının şekillenmesinde, bölgedeki Kur'an kurslarının gelişiminde ve hafızlık müessesinin güçlenmesinde önemli rol oynamış ve Trabzon'un Türkiye'de hafızlığa en fazla ilgi gösteren illerin başında yer almasında kayda değer hizmetleri olmuştur. Bu durum Ali Haydar Özak'ın ve onun kıraat tedrisatındaki yerinin bir makale çerçevesinde olsun ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Zira böyle bir yazı, dudak talimi olarak isimlendirilen tilavet incelikleri noktasında, ismi ile anılan bir ekole kaynaklık etmiş ve Pakistan'da yapılan uluslararası Kur'an-ı Kerim yarışmasında derece elde etmiş olması hasebiyle ülkemiz hafızlarından uluslararası düzeyde başarı gösteren ilk kişi olan Ali Haydar Özak'ın tilavet ve kıraat anlayışını ele alan bir yazının şimdiye kadar kaleme alınmamış olmasının eksikliğini de gidermiş olacaktır. Bu makalede ilk önce, Hâfız Ali Haydar Özak'ın hayatı, eğitimi, hocaları, öğrencileri, görev yaptığı kurumlar, Kur'an hizmetleri, kişisel özellikleri ve tasavvufî yönü, sonra da eğitim metodu ve kıraat anlayışı ele alınacak, bu yapılırken de özellikle alana katkı niteliği taşıyan yönlerin keşfine çalışılacaktır.

1. Ali Haydar Özak ve İlmi Kişiliği

1.1. Hayatı

Ali Haydar Özak, 15 Mart 1911 tarihinde Trabzon-Boztepe yama-cındaki Tavanlı Camii mahallesinde dünyaya gelmiştir. Baba tarafından Batın Oğulları, anne tarafından Eleman Oğulları hanedanına mensuptur. Ailenin büyüğü Hâfız Mahmud Efendi (1829-1890), Gümüşhane üzerin-den Maçka'nın Galyan (Ormaniçi) Köyüne, oradan da Trabzon'a gelerek, Aşağı Boztepe bölgesine yerleşmiş, Rizelioğlu Kadiriye Dergâhı şeyhi ola-rak Tavanlı Dergâhında göreve başlamıştır¹. Dergâhın camiye dönüşme-siyle Tavanlı Camii (1291/1874)² imamlığına geçmiş ve vefatına kadar bu görevi devam ettirmiştir.³

Hafız Mahmud Efendi'nin Emine Hanım (v. 1916)⁴ ile olan evliliğın-den Halil İbrâhim Hulûsî Efendi (1868-1945) dünyaya gelmiştir. Babası-nın vefatı üzerine oğlu Halil İbrâhim Hulûsî Efendi, Tavanlı Camii imam-lığı görevini devralmış ve bu görevi 45 yıl devam ettirmiştir. Seyyid Şeyh Ebûbekir Sıdkı el-Çorûm'den tarikat icazeti alarak Rufâî şeyhi olan Halil Efendi,⁵ 22 yaşında hem Tavanlı Camii imamlık görevini ve Rufâî şeyhli-gini, hem de babasının ölümüyle boşalan Rizelioğlu Kâdirî Tekkesi Post-nîşînlığı görevini üstlenmiştir. Hulûsî Efendi, Gümüşhane'nin Hayekse (Aktutan) köyünden gelip Trabzon'a yerleşen ve bir Eleman Oğulları kızı⁶ olan Hâfize Emine Hanım⁷ (1871-1949) ile evlenmiş, bu evliliklerinden

---

1 Mustafa İsmet Uzun, "Trabzon'un Dinî Hayatında Önemli Hizmetlerde bulunmuş Bir Hoca Efendi: Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu, Bildiriler Kitabı* (İstanbul: Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2016), I, 221.

2 Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Matbaacılık Tesisleri, 1989), I, 121.

3 Hâfız Mahmud Efendi'nin kabri, görev yaptığı Tavanlı Caminin hazîresindeki kabristanlıktadır. Boztepe Tavanlı Camii Haziresi, kendine ait mezar taşı üzerindeki yazı.

4 Emine Hanım, Rus işgali sırasında vefat etmiş olup kabrinin nerede olduğu bilinmemektedir. Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, (Ankara: Ankara Ofset Basım Matbaası, 2016), 27.

5 Bk. Halil İbrahim Hulûsî Efendi'ye verilen *Tarikat İcazetnamesi* (Trabzon Merkez Kur'an Kursu Arşivi), 1-6.

6 Uzun, "Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak", I, 221.

7 Hâfize Emine Hanım, Ankara'da 1949 tarihinde vefat etmiş olup Cebeci Asrî mezarlığına defnedilmiştir. Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 36

ikisi kız, sekizi erkek, on çocukları olmuştur.⁸ Bu çocukların altıncısı olan Ali Haydar, Tavanlı Câmîi Şerifi Sokağı, 34 numaralı hanede dünyaya gelmiştir.⁹ Yukarıda da kısmen işaret edildiği gibi gerek Hâfız Mahmud Efendi gerekse oğlu Hâfız Halil İbrahim Hulûsî Efendi, Osmanlı İlmiye sınıfına mensuptular. Zira her ikisi de Kâdirî Tekkesi'nden sorumlu Kâdirî şeyhi idiler. Bunun yanı sıra Hulûsî Efendi aynı zamanda Rufâî şeyhi de idi.¹⁰ Dolayısıyla ki Ali Haydar Özak, hem Osmanlı ilmiye sınıfına mensup olan hem de tasavvufî bir geleneğe sahip bulunan bir aileden geliyordu.

Hâfız Ali Haydar Özak'ın çocukluğu, Rus işgalinin en sıkıntılı olduğu dönemlere rastlar. Bu süreçte aile, önce Samsun'a sonra da Çorum'a yerleşir. O zamanlar 5 yaşlarında olan Ali Haydar Özak, Çorum'da Sübyan Mektebine başlar.¹¹ Trabzon'un 24 Şubat 1918 yılındaki kurtuluşu ile aile tekrar Trabzon'a geri döner. Muallim Cûdî'nin bir şiirinde de ifade ettiği üzere bu yıllar ıstırap ve acı yıllarıdır.¹²

Ali Haydar Özak, Trabzon'a döndüğünde evleri yıkılmış ve büyük annesi Emine Hanım ile dayısı Mehmed Zühtü Efendi'yi de bu hicret yıllarında kaybetmiştir.¹³

Ali Haydar Efendi, bu son derece sıkıntılı göç yıllarının ardından 7 yaşlarında Boztepe Mektebi'nde eğitim öğretime başlar.¹⁴ 5 yaşında annesi Hafize Emine Hanım'da başladığı Kur'ân eğitimini tamamlayarak 9 yaşında hafız olur. Trabzon'un önemli medreselerinden Zeytinlik Medresesi'nde¹⁵ üç yıl Arapça ve dinî ilimler tahsil ettikten sonra 1929 yılında Kur'ân eğitimi almak için İstanbul'a gider.¹⁶ 1928-1930 yıllarında Şehzadebaşı Camii imamı, Fâtih Dersiâmlarından Selanikli Şeyhu'l-Kurrâ Se-

8 1767 yılından günümüze kadar yaklaşık 250 yıldır Özak Ailesinin elinde bulunan Batın Oğlu Aile Şeceresi.

9 *Tarikat icazetnamesi*, 2-3

10 Bk., *Batın Oğlu Aile Şeceresi*.

11 Uzun, "Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak", I, 221.

12 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 42.

13 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 27.

14 Hüseyin Albayrak, *Trabzon Milli Eğitim Tarihi* (İstanbul: Seçil Ofset, 1988), I, 332-342.

15 Mahmut Goloğlu, *Trabzon Tarihi* (Ankara: Kalite Matbaası, 1975), 97; 1700'lü yıllarda yapıldığı tahmin edilen medrese 1961-1964 yıllarında yıkılarak yerine aynı adla bir cami yapılmış ve bu cami de 2002 yılında yıkılarak tanjant yolu yapılmıştır.

16 Uzun, "Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak", I, 222.

rezli Hâfız Ahmed Şükrü Efendi'den üç yıl kadar bir süre tashîh-i hurûf dersleri alır, akabinde ise Aşere, Takrîb-Tayyibe düzeylerinde kıraat tedrisatında bulunur. Mısır Tariki Şeyh Atâullah mesleği¹⁷ üzere aldığı bu kıraat eğitimini başarı ile tamamlayarak icazet alır. İcazetnamedeki onunla ilgili şu cümleler bu çerçevede kayda değerdir:

“En güzel, en kıymetli şey, Kur’ân’ı öğrenmek, öğretmek, anlamak ve anlatmaktır. Onun için ilim ehli ve iyilik sahibi efendi insanlar bu ilme teşvik etmiş ve ihtimam göstermişlerdir. Onlardan biri de zeki, mahir, akıllı, edepli, asaletli, şerefli, olgun, soylu, tecvid ehli, muhkem ve güzel okuyucu, üzerine titrediğim, gözümün nuru, farklı ilimlere haiz, Batıncade diye meşhur olan Halil İbrahim’in oğlu Trabzonlu Hafız Ali Haydar’dır. Allah Teâlâ onu ebedî yardımıyla muvaffak kılsın ve ona gizli ve açık lütfuyla yardım etsin. O, Kur’ân ilminin ancak fesahatte mahir olan ve belagat ufkunda önde olan kişilerin ulaşabileceği şerefli bir ilim ve ince bir fen olduğunu bilince o ilmin hazinelerinden en güzel azıkları stoklamak için ve kıymetli maddeler gibi olan rumuzundan en pak cevherleri elde etmek için tahsiline koştu. Tâ ki Kur’ân’ı tecvid üzere öğrenmek için yanıma geldi. Tecvidi ve harflerin mahreçlerini doğru bir şekilde sağlamca öğrendikten sonra tek tek kıraat imamlarının okuyuşunu (infirad) uygulamaya başladı ve ikinci hizbe kadar okudu. Sonra yedi imamın kıraatini cem etti ve yine ikinci hizbe kadar okudu. Sonra on imamın kıraatini cem etti ve Dürre ve Tahbir Kitaplarının içeriğine göre tam hatim yaptı. Sonra da Tayyibe ve Takrîb’u-Neşri’l-Kebîr kitaplarının içeriğine göre başka bir hatim yaptı. O hatmi de bitirip “senedi olmayanın nesebi yoktur” sözüne binaen benden isnad zincirine eklenmeyi ve değerli meşayihin ve büyük hocaların Allah’a (c.c.) için talebelere faydalı olmak ve onları okutmak için bana verdikleri icazeti kendisine de vermeme ve de kendisinin talebelerinden layık gördüğüne aynı icazeti verebilmesini talep edince ben de ona Allah’ın (c.c.) rızasını talep ederek icazet verdim... Lütfu ve inayetiyle Fatih Sultan Mehmet Han Camii’nde bu şerefli hatmin tamamlanması üzerine Allah (c.c.)’a hamd ederiz. Duasında âlimler, kurrâ ve hafızlar hazır bulunmuştur. Bu hatim 1931 senesi Recep ayının başlarında gerçekleşmiştir.”¹⁸ El-Hâc el-Hâfız Ahmed Şükrü b. İsmail es-Sîrûzî.

Ali Haydar Özak İstanbul’daki tahsilini tamamladıktan sonra kıraat ilminin inceliklerini tahsil etmiş bir kurrâ hâfız olarak 1932 yılında Trab-

17 Abdülhamit Birışık, “Kıraat”, *DİA* (İstanbul: TDV Yay., 2002), 25, 425-433.

18 *Kıraat İcazetnamesi*, 2-9.

zon'a döner. 1933 yılında Kars-Sarıkamış'ta başladığı askerliğini Trabzon'da tamamlar. 1936 yılında ise Trakya'da ihtiyat askerlik görevinde de bulunur.¹⁹

Ali Haydar Özak'ın yetişmesine katkı sunan pek çok hocası olmuştur. Ancak bunlar içinde bazı isimler öne çıkmaktadır. Bu isimlerden biri babası Halil *İbrâhim* Hulûsî Efendi'dir. 1 Temmuz 1868 tarihinde dünyaya gelmiş olan ve Kâdirî şeyhi Hâfız Mahmud Efendi'nin oğlu olan Hulûsî Efendi, Şeyh Ebûbekir Sıdkı el-Çorumî'den icazetli bir Rufâî şeyhidir.²⁰ Hulûsî Efendi, 22 Mart 1945 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Eyüp Sultan mezarlığına defnedilmiştir.

Bir diğer hocası annesi Hâfize Emine Hanımdır. Emine Hanım, 1871 yılında Trabzon'da doğmuş ve 1949 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Daha önce de işaret edildiği üzere Emine Hanım, Ali Haydar Özak'ın hafızlık hocasıdır. Ali Haydar, "*Annemin hafızlığı benden daha kuvvetli idi*" diyerek hafızlık hocası olmasının ötesinde annesinin iyi bir hafız olduğuna işaret etmiştir.²¹

Ali Haydar Özak'ın ilmi kişiliğinin şekillenmesinde anne ve babasının etkisi büyük olmakla birlikte, kıraat alanında yetkin bir konuma gelmesinde en önemli etki hiç şüphesiz kıraat hocası olan Serezli Ahmet Şükrü Efendidir. Ahmet Şükrü Efendi, 1867 yılında Selânik vilâyetinin üç sancağından biri olan Serez'in Halil Paşa Mahallesi'nde doğmuştur. Serez'de Sübyan mektebini bitirdikten sonra hafızlığını Siruz'da Çolak Hafız Mektebi muallimlerinden Ahmet Efendi'de tamamlamıştır.²² Serez Müftüsü Hacı Fethullah Efendi'nin yardımıyla tahsil için İstanbul'a gelmiş; meşhur Yedi Emirler türbedarı İstanbullu Hacı Kadri Efendi'den tahkik, tedvir ve hadr usulleri üzerine ta'lim ve tashîh-i hurûf dersleri almıştır.²³

19 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 54.

20 Şeyh Ebûbekir Sıdkı el-Çorumî'nin kendine verdiği tarikat icazetnamesinde bu husus şu cümlelerle ifade edilir: "*Rufâî tarikatı şerefli ve razı olunan tarikatlardan olunca Allah için seven ve kardeş olan şeyh Halil İbrahim b. Seyyid şeyh Hacı Hafız Mahmud et-Trabzonî bu tarikata girmeye rağbet etti. Benden icazet istedi. Ben de onda ehliyet gördüm. Onun istediğine icabet ettim. Ona bütün virdlerde, tüm zikirlerde ve icazet verebileceğim her şeyde ona icazet verdim. Onu Seyyid Ahmed er-Rufâî'nin halifesi ve şeyhi kıldım*". *Tarikat İcazetnamesi*, 4-6.

21 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 36-44.

22 *Kıraat İcazetnamesi*, 1-2.

23 *Kıraat İcazetnamesi*, 3.

Fâtih Dersiamlarından Serezli Hacı Eyyüp Efendi'nin ders halkasına katılmıştır. Aynı zamanda kaldığı yer olan Fatih Çarşamba-Defterdar Muhammed Efendi Medresesi'nde okuduğu dersleri başarı ile tamamlayarak icazet almıştır. Dersiâm olabilmek için girdiği *Ruûs* imtihanını muvaffakiyetle geçmiş ve Fatih Dersiâmı olmuştur. Medrese tahsiline ilave olarak Şeyhu'l-Kurrâ Hacı Hasan Efendi'den aşere, takrib ve tayyibe icazeti alma başarısı göstermiş, böylece kıraat alanında da yetkin bir konum elde etmiştir.²⁴ 1928-1930 yılları arasında İstanbul'da Şehzade Camii imamı Ahmed Şükrü Efendi'den de kıraat okumuştur. Şehzadebaşı Câmii'nde kıraat dersleri verirken, Kılıç Ali Paşa Camii ile Yeni Camii'de ise hem vaizlik yapmış hem de kıraat okutmuştur. Bu yönüyle elli yıla yakın bir ömrü ders vererek geçirmiştir. Gerek vaaz ve irşat faaliyetlerindeki muvaffakiyeti gerekse hafız yetiştirme, aşere, takrib ve tayyibe tedrisatındaki başarısı ile öne çıkmıştır. Hasta yatağında iken bile derslerini devam ettirmesi, mesleğine ne denli âşık olduğunun en önemli kanıtıdır. 1929 yılında İstanbul'da vefat etmiş, mahşerî bir kalabalığın eşliğinde Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir.²⁵

1.2. Evliliği ve Çocukları

Hâfız Ali Haydar Özak, 28 Mayıs 1936'da Hâfize Safiye Karanis Hanım ile evlenmiştir. Safiye Hanım, Kastamonu'da doğmuş, 6 Mart 1966 tarihinde ise İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri, İstanbul Sakızağacı Şehitliği'ndedir. Bu esnada elli beş yaşında olan Ali Haydar Özak'ı hanımının vefatı derinden etkilemiştir. Safiye Hanımla olan evliliğinden Yusuf İzzettin (1939), Tahire Selman (1939), Faruk Nâfiz (1946), Mahmut Hulusi (1950) adlarında dört çocuk dünyaya gelmiştir. Trabzonspor'un efsane ve şampiyon kadrosunda kaptanlık yapmış, sonrasında da Trabzonspor kulüp başkanlığı görevini yürütmüş olan oğlu Faruk Özak, milletvekilliği ve bakanlık görevlerinde de bulunmuş, ülkemize sporda olsun siyasette olsun büyük hizmetleri geçmiştir.

2. Görev Yaptığı Kurumlar

Askerlik dönüşü Trabzon'a gelen Ali Haydar Özak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 30.05.1936 tarih ve 31 sayılı yazısı ve il Müftüsü Ah-

24 *Kıraat İcazetnamesi*, 3.

25 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 51-53.

met Eyüboğlu imzası ile 27.05.1936 tarihinde Trabzon Kur'an Kursu'na "Kur'an-ı Kerîm ve İhtisası Muallimi" olarak atanmıştı;²⁶ bu yönüyle de Trabzon merkez Kur'an Kursu'nun ilk hocası olarak bilinir.²⁷ Kur'an Kursu'nun kendine ait bir binası olmaması sebebiyle derslerini camilerde vermiştir. Ders verdiği camilerin başında Müftü Câmii gelmektedir.

Trabzon müftülerinden el-Hâc İsmâil Efendi tarafından 1742 yılında yaptırıldığı için bu adla anılan²⁸, merkezî konumu sebebiyle talebelerin derslere rahat gelebilmesi mümkün olduğu için Ali Haydar Hoca Efendi, ders mahalli olarak bu camiye tercih etmiştir. Ders verdiği bir diğer cami mekânı Çarşı Camii'dir.

XVI. Asırda Yavuz Sultan Selim Dönemi âlimlerinden Hacı Kasım tarafından yaptırılmış olan²⁹ ve geçirdiği yangın üzerine İkinci Mahmud'un vezirlerinden Trabzon valisi Haydarizade Osman Paşa tarafından 1839 yılında yeniden inşa ettirilen³⁰ bu camide Ali Haydar Özak, 1950 yılına kadar ders vermiş; halaka usulü verdiği bu derslerde çok sayıda öğrenci icazet almıştır.³¹

Ali Haydar Hoca'nın ders verdiği bir diğer mekân ise Semerciler yokuşundaki Ebubekir Camii'dir. Hoca Efendinin 1958 yılından itibaren derslerini bu camide vermeye başlamasının sebebi, camiinin dükkânına yakın oluşudur.

1953-1956 yılları arasında Trabzon İmam Hatip Okulunda Kur'an-ı Kerîm muallimliği de yapmış olan³² Ali Haydar Özak Hoca, oğlu Faruk Nafiz'in İstanbul Teknik Üniversitesi'ni kazanması sebebiyle 01 Mart 1963 tarihinde Trabzon'dan İstanbul'a tayin olmuştur. Önce Mehmet Zahit Kot-

26 Diyanet İşleri Başkanlığı, Göreve Başlatma Yazısı (Sicil no: 36-0018, Ankara, 1936).

27 Şükrü Öztürk, Trabzon'da Dini ve Sosyal Hayatın Oluşumunda Kur'an Kurslarının Rolü ve Önemi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu* (İstanbul: Trabzon Büyükşehir Belediyesi, Değişim Yayınları no: 112., 2016), II, 1045-1055.

28 Hâşim Karpuz, *Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Eserleri* (Sanat Tarihi Yıllığı, 12, İstanbul, 1983), XII, 98.

29 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri*, Numara: 387, 716.

30 Karpuz, *Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Eserleri*, 43.

31 Merkez Kur'an Kursu, Resimler Arşivi (Trabzon, 10.03.1957 Pazar).

32 Nesip Yağmurdereli, *Görev Belgesi* (Trabzon: T.C. Maarif Vekâleti İmam-Hatip Okulu Müdürü, 1955).

ku Hoca Efendi'nin yanında sonra da Fatih Kumrulu Mescidi'nde Kur'ân muallimliğine devam etmiştir. Ramazan aylarında İskender Paşa ve Nur-i Osmaniye câmilerinde hatimle teravih namazları kıldırmıştır.³³ Eşinin ölümü üzerine ve talebelerinin de ısrarıyla 1968 yılında yeniden Trabzon'a dönmüş ve Kur'ân Kursları Murakıplık vazifesine getirilmiştir.³⁴ Tavanlı, Tabakhane ve Hacı Kasım câmilerinde uzun yıllar hatimle teravih namazı kıldıran Ali Haydar Özak Hoca, 35 yıl, 4 ay, 8 gün süren görevini tamamlayarak 61 yaşında, 5 Ekim 1971 yılında emekli oldu. Oğlu Faruk Nâfiz Özak'ın evinde iken hastalandı ve 4 Mart 1984 Pazar günü 23.35 de 73 yaşında vefat etti. Kalabalık bir cemaat eşliğinde naâşı Boztepe mezarlığında Ahî Evran Türbesi'nin güney doğusunda hazırlanan özel bölümde ebedî istirahatgâhına tevdi edildi.³⁵

3. Kur'ân-ı Kerîm Hizmetleri

Hâfız Ali Haydar Özak hoca, 1936 yılında başladığı Kur'ân hizmeti görevini 1971 yılında emekli olana kadar sürdürdü. Bu süre zarfında okuttuğu talebeleri üç defterde toplamıştır. Birinci defter 1936-1950 yıllarını, ikinci defter 1951-1956 yıllarını ve üçüncü defter de 1957-1963 yıllarını kapsar. Bu defterlerde 670 öğrencinin ismi kayıtlıdır. Ağırlıklı olarak Trabzon yöresinden olan bu öğrencilerin yanı sıra, Erzurum, Gümüşhane, Giresun, Bayburt, Samsun ve İstanbul'dan da öğrenci bulunmaktadır. Bu sicil defterlerindeki kayıtlardan en genç öğrencinin 23 yaşında, en yaşlı öğrencinin de 46 yaşında olduğu anlaşılmaktadır.³⁶ Yaş seviyesinin yüksek olması göstermektedir ki talebeleri, hafızlığını bitirmiş ya da görev almış ve yaşı ilerlemiş öğrencilerden oluşmaktadır ve bu öğrenciler ta'lim (kıraat) ve tashih-i hurûf dersi almak üzere hoca efendinin rahle-i tedrisinde bulunmuşlardır.

3.1. Öğrencileri

Kıraatte Mısır Tarîkı'nın Şeyh Atâullah Mesleğine mensup olan Hâfız Ali Haydar Özak Hoca'nın yetiştirdiği hafız sayısı binleri bulmaktadır. İlm-i kıraatten mücâz olmasına rağmen aşere, takrib ve tayyibe dersleri

33 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 100.

34 Uzun, "Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak", I, 223.

35 Kuzey Haber, *Bölge Gazetesi* (Trabzon, 6 Mart 1984).

36 Murat Köseoğlu, *Merkez Kur'ân Kursu Öğrenci Kayıt Defteri* (Trabzon, 1975).

vermemiş, bu yönde eğitim almak isteyenleri Şeyhu'l-Kurrâ Mehmet Rüş-tü Aşıkutlu'ya yönlendirmiştir. Bunun muhtemel sebebi kendisini kıra-at okutacak ehliyyette görmemesidir. Bu yüzden daha çok tashîh-i hurûf dersleri vermiştir. Nitekim sadece tashîh-i hurûf dersi alan öğrencilerinin sayısının dört yüzden fazla olması da bunun bir göstergesidir.

Yetiştirdiği hafızlara gelince bunlar arasında özellikle şu isimleri zikretmek gerekir: Sâlih Bayraktar, Murat Köseoğlu, Mahmut Aydın, Nurrettin Durmuş, Bayram Koç, Ali Turan, Musa Akkaya, Asım Mermertaş, Şeker Akçay, Hüseyin Yazıcı, Recep Falcıoğlu, Fazıl Gökçe, Yusuf Bayraktar, Sükrü Aydın, Muharrem Aslantürk ve Ziya Habiboğlu.³⁷

Ali Haydar Özak Hoca'nın 59 sayfalık bir tecvid notlarının bulunduğu yönünde bilgiler vardır. Osmanlıca el yazması olduğu belirtilen bu notlar bilahare öğrencisi Murat Köseoğlu'na intikal etmiş, ondan Mehmet Satan Hoca'ya geçmiş, sonra da kaybolmuştur. Vaaz notları, hadis notları, seçme şiir, ilahi ve güzel sözlerden oluşan notlar, Mehmet Akif ve Muhammed İkbalden seçme şiirleri içeren notları bulunan Ali Haydar Hoca'nın matbu bir eseri bulunmamaktadır. Öğrencilerinin, "Niçin eser yazmıyorsunuz?" sorusuna verdiği "Her şeyi iyi kavrayın ve eser siz olun" cevabı Ali Haydar Hoca'nın te'liften ziyade tedrise önem atfettiğini göstermektedir.³⁸

3.2. Uluslararası Kur'an Yarışmalarındaki Başarıları

Ali Haydar Özak, 1968 yılında Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han'ın 1971 yılında da Yahya Han'ın himayelerinde düzenlenen uluslararası Kur'an-ı Kerîm okuma yarışmalarına ülkemizi temsilen katılmıştır. 1968 yılındaki yarışmada Hadîd Sûresi'nin 1-6. ayetlerini, *Tayyibe Tarikine* göre okumuş ve başta Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han olmak üzere herkesin büyük takdirini kazanmış olan Ali Haydar Hoca, bu yarışmada birincilik elde etmiştir. Ali Haydar Özak Hoca bu yarışmayı şu sözlerle anlatmaktadır: "Evlatlarım! Yarışma çok güzel ve heyecanlı geçti. Beni İran'dan bir hafız zorladı. Onun sesi çok güzeldi ama Mahâric-i Hurûfu zayıftı. Beni birinciliğe uygun gördüler. İranlı hafız da ikinci oldu. Ülkem ve beni yetiştiren hocalarım namına gurur duydum."³⁹

37 Bkz. Köseoğlu, *Merkez Kur'an Kursu Öğrenci Kayıt Defteri*.

38 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 81.

39 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 103.

Ali Haydar Özak, 1971 yılında ikinci kez katıldığı bu yarışmada Fa-tiha suresini *Tayyibe Tariki* üzere okudu. Şu övgü dolu ifadelere nail oldu: “*Kur’ân-ı Kerîm Mekke’de indi, Mısır’da okundu, İstanbul’da yazıldı. Şimdi Trabzon’da okunuyor.*”⁴⁰

4. Sanatkârlığı ve Ticari Hayatı

Hâfız Ali Haydar Özak, İstanbul Nûr-i Osmaniye Câmii’nde müez-zinlik yaparken bir meslek sahibi olmak ve elinin emeği ile geçinmek için tornacılık ve saat tamirciliği mesleğini de öğrenmişti.⁴¹

Trabzon’a döndüğünde önce Kunduracılar caddesinde sonra da Se-merciler yokuşunda dükkân açtı. Hayatı zorluklarla geçtiği için görevin-den arta kalan zamanını dükkânda geçirirdi. Öğrencilerine de bir meslek sahibi olmalarını öğütlerdi.⁴²

5. Tasavvufi ve Ahlâkî Yönü

Hâfız Ali Haydar Özak, şefkat ve merhametli idi. Talebelerine bir baba ve ağabey şefkati ile yaklaşırdı. Kültürlü ve ikna edici bir konuşmaya sahipti. Tertip ve düzene dikkat eder ve güzel giyinirdi. Dostlarını ziyaret eder, sanatkâr ruhlu idi. Şiir ve Edebiyatı sever, Mehmet Akif’e karşı derin bir muhabbet beslerdi. Sokakta Kur’ân okuyarak gider ve önüne bakardı. Namaz kıldırışındaki sadelik, ahenk, akıcılık ve doyurucu ses tonu ile özel bir cemaati vardı. İçi Kur’ân, dışı Kur’ân’dı. Tasavvufta Nakşi idi ve şey-hi Hasan Kale’nin Alvarlı köyünden Alvarlı Mehmed Efendi(1868-1956) idi. Kadiri tarikatının Hatm-i Hâcegân açılışındaki zikir metninin 3 ve 4. Sayfalarında, 3. Sayfanın başındaki iki satırda “*Batınoğulları adı ile anılan Halîl İbrâhimoğlu Trabzonlu Hâfız Ali Haydâr*” yazmaktadır.⁴³

Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak Hoca, Kur’ân ahlakıyla ahlaklanmış bir kişiliğe sahipti. Kur’ân eğitiminde tavizsiz kişiliğinin yanında tevazu sa-hibi, nazik, kibar ve İstanbul Türkçesini konuşan beyefendi biri idi. Her-

40 Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 104.

41 Uzun, “Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak”, I, 222.

42 Mustafa Kemal Sayılır, *Trabzon’a Işık Tutan Anılar* (İstanbul: Bayrak matbaası, 2011), 378.

43 Bk. Muhammed Dağıstânî, “Evrâd-ı Fethiyye li’l-Kâdiriyye”, *Sâhibu’l-Kitâp el-Hâc Ali Haydar* (y.y.,1338), 3; Albayrak, *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*, 243.

kesle, mizacına uygun konuşur, kimseyi kırmamaya çalışır, karşısındaki insana güzel sözler söyler ve insanları iyiliğe teşvik ederdi. Fakat dînî konularda asla taviz vermezdi. Kimseye muhtaç olmamak ve elinin emeği ile geçinmek için boş zamanlarını açtığı hırdavat ve tuhafiyeye dükkânında geçirirdi.

6. Kur'an Eğitim-Öğretim Metodu

6.1. Tashîh-i Hurûf Eğitim-Öğretim Metodu

Kur'an'ın harflerinin, mahâric-i huruf ve sıfata uygun olarak telaffuz edilip Kur'an-ı Kerîm Kıraatinde tecvid kurallarının eksiksiz biçimde uygulanması için yapılan eğitim-öğretim faaliyetine *Tashîh-i Hurûf Eğitimi*⁴⁴ denir.

Ali Haydar Özak, Trabzon'da yıllarca tashîh-i hurûf eğitimi vermiştir. Bu çalışmalarında o önce namaz duaları ve kısa sûrelerden Duhâ sûresine kadarki sureleri *tahkik-tedvir-hadr* usulleriyle talebelerine okutmuş, harf telaffuzlarına ve tecvid kurallarına riayetin de ötesinde manaya vukufiyeti ifade eden temsili okumaya ve dudak talimine özel bir önem atfetmiştir. Bu yöndeki çalışmalarında üzerinde ısrarla durduğu hususların başında şunları zikretmek mümkündür: (1) Harflerin kalın-vasat-ince şeklinde üçlü bir ayırımı tabii tutulması: Buna göre on sekiz harf ince, yedi harf kalın, iki harf yani 'ayn/ع' ve 'hâ/ح' harfleri ise vasat harflerdir. (2) *Râ* harfinin kalın ve ince okunmasının kuralları. (3) Harflerin hareke ve medli olarak okunmuş özellikleri. (4) Dudak talimi. (5) Raf-i savt-hafd-i savt ve vakıf-ibtida konuları gibi temsili okumayı ilgilendiren hususlar. (6) Harflerin mahreç ve sıfat özellikleri. (7) Tecvid kurallarının tatbikinde müsâvât meselesi.

Ali Haydar Özak'ın Kur'an eğitim öğretim metodunun; tecvid kurallarının tatbikine azami riayeti öncelemesinin yanı sıra, dudak talimi ve temsili okuma gibi tilavet inceliklerinin aktarılmasını esas alan bir yapıya sahip olduğunu görüyoruz. Bu hususlar içinde özellikle dudak talimi ve temsili okuma meselesi üzerinde durmamız, Ali Haydar Özak'ın tilavet anlayışını resmetmeye kâfi gelecektir.

---

44 Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 85-86.

6.2. Dudak Talimi

Ali Haydar Özak, Kur'an eğitim-öğretiminde anılan hususlar üzerinde ısrarla durmuş olsa da onun Kur'an tedrisatında en baskın konumu dudak talimi meselesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla Ali Haydar Özak'ın dudak talimi ile ilgili değerlendirmelerinin analizi, onun Kur'an eğitim-öğretim yönteminin tanıtımı açısından büyük önem arz etmektedir.

Dudak talimi, harflerin hareke ve sakin hallerinde dudakların nasıl şekillenmesi gerektiği ile ilgili uygulamaları içeren bir kültür⁴⁵ olmakla birlikte kitâbî değil, şifahî bir bilgi olma özelliği taşımaktadır. Böyle olduğu için kimi hocalar ve okuyucular dudak talimine pek önem atfetmezken,⁴⁶ bazıları konu üzerinde ısrarla durmakta, hatta bunun mütevâtir bir bilgi olduğundan bile bahsetmektedirler. Bunun yanı sıra dudak talimi hassasiyeti olan hocalar arasında da bunun nasıl tatbik edileceği yönünde farklı uygulamalar görülmektedir. Dudak talimi hususundaki hassasiyeti ile bilinen ve buna Kur'an eğitim-öğretiminde merkezi bir rol atfeden hocalardan birinin Ali Haydar Özak olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bu husustaki hassasiyetinin de ötesinde o, kendine özgü bir dudak talimi anlayışına ve usulüne sahip olarak da değerlendirilmekte idi. Ali Haydar Özak'ın dudak talimi uygulamasının inceliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Dudak talimi uygulamasının özellikle idğama konu olan kelime ve terkiplerde kendini gösterdiği görülmektedir. Özellikle de idğam uygulamasının tarafları olan müdğam ile müdğam fih arasında hareke farklılığının olması halinde dudakların alacağı konumların farklılık arz edeceği muhakkaktır.

İdğama konu olan bazı durumlarda ise dudaklar damme hareke konumunda ve ileride tutulmaktadır. Bunun sebebi müdğam fih'in hareketinin damme olması ve idğamda da baskın olan harfin müdğam fih oluşudur. Nitekim (هُمَزَةٌ لَمَّةٌ) örneğindeki gibi fethadan dammeye,

45 Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 110-112.

46 Abdurrahman Gürses Hoca dudak talimi üzerinde pek durmazdı. Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 121-124.

47 Mülk, 67/17.

48) örneğindeki gibi kesreden dammeye ve 49 (وجوه مسفرة) örneğindeki gibi dammeden dammeye geçişte dudaklar damme konumunda ve ileride tutulurlar.

İklab ve dudak ihfasına gelince; (يَنْبَغِي) 50 örneğinde olduğu gibi fethadan fethaya, (أَنْبَهُمْ) 51 örneğinde olduğu gibi fethadan kesreye, (مِنْ بَعْدِهِ) 52 örneğinde olduğu gibi kesreden fethaya, (تَرَوِيهِمْ بِحِجَارَةٍ) 53 örneğinde olduğu gibi kesreden kesreye geçerken dudaklar normal konumunda kalırken; (مَنْ بَطُونٍ) 54 örneğinde olduğu gibi kesreden dammeye ve (أَنْ بُونَ قَوْمًا بُونَ) 55 örneğinde olduğu gibi kesreden dammeye geçerken dudakları geride tutup dammeyi okumak için ileri götürmek; (سُنْبَلَةٌ) 57 (صُمَّ بَكْمٌ) 58 örneğinde olduğu gibi dammeden dammeye geçerken de dudakları sadece ileride tutarak okuyanlar olmuştur.⁵⁹

Sakin harflere gelince dudaklar, makablinin (kendinden önceki harfin) harekesi doğrultusunda şekil alır. Sakin harften önceki harfin harekesi fetha ya da kesre ise dudaklar ve tutuşlar geride, damme ise öndedir. “El-hamdü” 62 (يَعْلَمُونَ “ya’lemûn” مستقيم 61 (هم بهم) 60 “bihim” “Hüm” 60 (أَلْحَمْدُ “El-hamdü” kelimelerinde olduğu gibi.

Ancak “havf” ve “nevm” (خوف 63 64 نوم) kelimeleri bunun istisnasıdır.

48 Hümeze, 104/1.

49 Abese, 80/38.

50 Meryem 19/92.

51 Bakara, 2/33.

52 Yasin, 36/28.

53 Fil, 105/4.

54 Nahl, 16/78.

55 Neml, 27/8.

56 Furkân 25/18.

57 Bakara, 2/261.

58 Bakara, 27/18.

59 Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa, 2011), 333- 334; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 118.

60 Âdiyât, 100/11.

61 Yâsîn, 36/4.

62 Kasas, 28/13.

63 Kureyş, 106/4.

64 Bakara, 2/255.

Zira *vav*'ın mahreci ve sıfatı gereği dudakları öne götürmek gerekir.

Dudak talimi uygulamasının kendini gösterdiği yerler arasında izhar ve dil ihfâsı uygulamalarını da zikretmek gerekir. Ali Rıza Sağman, bütün izharlar, ihfâlâr ve iklâblarda dudakların makabline tâbi olduğu yönünde bir görüş beyan etmiştir.⁶⁵ Buna örnek olarak şu kelime ve terkipleri zikretmek mümkündür: “Hüm fihi” (هُم فِيهِ), “Leküm dînüküm”⁶⁶ (لَكُمْ دِينُكُمْ), “Min havf” (مِنْ خَوْفٍ)⁶⁷, “Mâlehüm bihi”⁶⁸ (مَا لَهُمْ بِهِ), “Semî'un basîr”⁶⁹ (سَمِيعٌ رَصِيرٌ), “Ğafûrun Halim”⁷⁰ (غَفُورٌ حَلِيمٌ)⁷¹, “Künte”⁷²

Burada dikkat edilmesi gereken birkaç husus vardır: (1) Dammeden sonra “vav” (و) harfi gelirse, (و) harfini okurken dudaklar iki misli ileri uzatılır. Zira (و) harfi, dammenin iki misli, ya da damme, (و)'ın yarısıdır.⁷³ Misal; “fe ravhun ve reyhânün”. خَوْفٍ (2) فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ⁷⁴ ve قَيُّومٌ⁷⁵ kelimelerinde vakıf (durulduğunda) yapıldığında dudaklar makabline tabidir. “خَوْفٍ”ta geri çekilir, “قَيُّومٌ”da ileri uzatılarak vakıf yapılır. İlhan Tok burada kelimenin son harfinin harekesini esas almaktadır. Eğer kelimenin son harfinin harekesi fetha ve kesre ise dudaklar geri çekilir, ötre ise ileri uzatılarak bırakılır. Örneğin “nevmun” (نَوْمٌ) kelimesinde vakıf yapılacaksa “mîm” (م) harfinin ispatında dudaklar geri çekilmez. Çünkü “mîm” (م) harfi damme harekelidir. Lakin “es-sev-i” (السَّوِيءُ) kelimesi üzerinde vakıf yapılırsa “vâv” (و) harfi uygun med miktarı ile ispat olunduktan sonra “hemze” (ء)'nin ispatında dudaklar doğal konumuna çekilecektir. Çünkü “hemze” (ء) kesre harekelidir.⁷⁶

65 Sağman, *İlâveli Sağman Tecvidi*, 40.

66 Kâfirûn, 109/6.

67 Kureyş, 106/4.

68 Kehf, 18/5.

69 Hac, 17/75.

70 Âl-i İmrân, 3/155.

71 Sağman, *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, 40.

72 Tâhâ, 20/35.

73 Ali Rıza Sağman, dammeden sonra *vav*'ın gelmesi ile dudakların biraz daha ileriye götürüleceğini ifade etmiştir. Bkz. Sağman, *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, 40.

74 Vâkı'a, 56/89.

75 Âl-i İmrân, 3/2.

76 Hatice Şahin Aynur, “Hafız İlhan Tok Hocaefendi, Hayatı ve Kur'ân Eğitim Metodolojisi”, *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Samsun, 2015, sayı: 39), 83-120; Bunların dışındaki farklılıklar için bkz. İlhan Tok, *Kur'ân-ı Kerim, Tashîh-i Hurûf, Ezan, Kamet, Salâ*

Ali Haydar Özak, buraya kadarki dudak talimi uygulamalarında sair kurrâ ile paralellik arz etse de bazı durumlarda nev-i şahsına münhasır dudak talimi uygulamalarında bulunduğu da görülmektedir. Bilindiği üzere Ali Haydar Özak, Selânikli Ahmet Şükrü es-Sîrûzî Efendi'den ders almıştır. Her ne kadar derslerinin bir kısmını diğer öğrencilerle birlikte ahzetmiş olsa da Ahmet Şükrü hocanın evinde özel olarak dersler almıştır. Bu durum sebebiyledir ki o hocasından dudak taliminin bütün ince-liklerini almıştır ki, bu da onu diğerlerinden ayrıcalıklı kılmıştır. Zira Ali Haydar Özak'ın dudak talimi uygulamasının özellikle iklab ve dudak ih-fasına konu olan kelime ve terkiplerde kendini gösterdiği görülmektedir. Nitekim (بِنَبِيٍّ⁷⁷) örneğinde olduğu gibi fethadan fethaya, (أَنْبِيَّهُمْ⁷⁸) örneğin-de olduğu gibi fethadan kesreye, مِّنْ بَعْدِهِ⁷⁹ örneğinde olduğu gibi kesreden fethaya, (تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ⁸⁰) örneğinde olduğu gibi kesreden kesreye geçerken diğer kurrâlar gibi dudakları normal konumunda bırakırken; (مِنْ بَطُونٍ⁸¹) örneğinde olduğu gibi kesreden dammeye, (أَنْ بُرُوكَ⁸² قَوْمًا بُورًا⁸³) örneklerinde olduğu gibi fethadan dammeye, (سُنْبُلَةَ⁸⁴ صُمَّ بُكْمٍ⁸⁵) örneklerinde olduğu gibi dammeden dammeye geçerken, dudak talimi uygulamalarında diğer kur-râlardan farklılık arz etmektedir. Ali Haydar Özak, iklab ve dudak ihfâsın-da kesreden dammeye, fethadan dammeye ve dammeden dammeye geçiş yaparken dudakları süratle ileri götürerek öne doğru uzatır. Mîm“م”in sükûnunu dammede yeteri kadar verdikten sonra, dudaklarını hızlı bir şekilde geriye getirir ve geriye gelir gelmez çok süratli bir şekilde tekrar ileriye götürür ve hafif bir kıpırdama ile bâ“ب” harfini okurdu.⁸⁶ Hoca efendi, bu üç maddede uyguladığı dudak talimi ile diğer kıraat üstatlarından

---

Notları, (Ankara, 2009), 32.

77 Meryem 19/92.

78 Bakara, 2/33.

79 Yasin, 36/28.

80 Fil, 105/4.

81 Nahl, 16/78.

82 Neml, 27/8.

83 Furkân 25/18.

84 Bakara, 2/261.

85 Bakara, 27/18.

86 Hafız Mahmut Aydın (Ali Haydar Özak'ın talebesi), *Röportaj* (Şalpazarı-Sütpınar Kur'an Kursu: 13 Haziran 1986), 16:00.; Şeker Akça (Ali Haydar Özak'ın talebesi), *Röportaj* (Trabzon, 07.10.2017), 12:42

ayrılır. Bu tarz okuyuş, sadece Ali Haydar Özak Hoca Efendi'ye mahsus-
tur. Yine (87^e سَمِيعٌ بَصِيرٌ) örneğinde olduğu gibi dammeden fethaya, (88^e جَدُّ بَيْضٌ)
örneğinde olduğu gibi dammeden kesreye geçerken de dudakları ilerde
tuttuktan sonra geri çekerek “ب” “ba” harfini okurdu. Şeyhu'l-Kurrâ Hafız
Osman Nûri Taşkent (Akrepoğlu) Hoca Efendi, yukardaki (89^e مِنْ بَطُونٍ)
ve (91^e قَوْمًا بُورًا) örneklerinde dudakları yarı geride ve yarı ilerde, (سَمِيعٌ
92^e بَصِيرٌ) ve (جَدُّ بَيْضٌ 93^e) kelimelerinde de yarı ilerde ve yarı geride tutarak okur-
ken, 94^e سُنْبُلَةٌ kelimesinde hâfız Haydar Özak hoca gibi, 95^e صُمْ بُمْ kelimesinde de
dudakları hep ilerde tutarak okurdu.⁹⁶

Yukarda da ifade edildiği üzere her ne kadar Ali Rıza Sağman, bütün
izharlar, ihfâlâlar ve iklâblarda dudakların makabline tâbi olduğu yönünde
bir görüş beyan etse de Ali Haydar Özak sadece “*sâkin mim*”lerin vasıl
hallerinde dudakların fetha konumuna çekileceğini, vakıf hallerinde ise
damme konumunda ve ilerde tutulacaklarını söylemiştir.⁹⁷ Örnek olarak
şu misalleri zikretmek mümkündür: “Hüm fihi” (هُم فِيهِ), “Leküm dînüküm”⁹⁸
(لَكُمْ دِينُكُمْ) gibi.

Bunun yanında Ali Haydar Özak'ın bazı harflerde damme hareke-
yi farklı telaffuz ettiğini söylemek mümkündür. Bilindiği üzere damme

87 Şurâ, 42/11.

88 Fâtır, 35/27.

89 Nahl, 16/78.

90 Neml, 27/8.

91 Furkân 25/18.

92 Şurâ, 42/11.

93 Fâtır, 35/27.

94 Bakara, 2/261.

95 Bakara, 27/18.

96 Tok, *Kur'ân-ı Kerîm, Tashîh-i Hurûf, Ezan, Kamet, Salâ Notları*, 32-33.

97 Ali Haydar Hoca'nın ilk talebelerinden Hafız Mahmut Aydın ve Murat Köseoğlu, tale-
belerine bu şekilde okuturdu. Kurrâ Hafız Murat Köseoğlu'nun talebelerinden kurrâ
hâfız Ali Çelik de bunu te'yid etmektedir. Ali Çelik, *Röportaj* (Trabzon: Çarşı Cami Kül-
liyesi, 17.08.2017), 13:07; Yine Ali Haydar Özak Hoca'nın talebelerinden Kurrâ Hafız
Murat Köseoğlu'nun talebesi kurrâ Hafız Mehmet Satan Hoca, “*Leküm dînüküm veliye-
dîn*” (لَكُمْ دِينُكُمْ وَدِينِ) ayetinde Ali Haydar Hoca'nın dudağı geri çekip tekrar *vav* harfinin
mahrecine işaret etmek için ileri götürdüğünü söyler. Ali Haydar Hocanın talebelerinin-
den Hafız Şeker Akça Hoca da, Hoca Efendinin, “*summün büküm umyün* deki (صُمْ بُمْ
عُمْ) (*umyün*) kelimesinde dudağı geri çektiğini ifade eder.

98 Kâfirûn, 109/6

harekeyi, “ü” veya “u” sesi ile seslendirmek şeklinde farklı uygulamalar görülmektedir.⁹⁹ Ali Haydar Özak'ın aşrı şerifleri incelendiğinde özellikle hemzeyi dammeli okurken harekenin telaffuzunu “ü” sesi doğrultusunda seslendirdiği görülmektedir.¹⁰⁰ Gerçi talebeleri, onun, bu harfleri “u” şeklinde okuduğunu ve “ü” sesinin hocaya ait olmadığını iddia etmektedirler.¹⁰¹

Harfler içinde telaffuzu en zor harflerden birinin “ض” harfi olduğu bilinmektedir. Ali Haydar Özak, sair harflerin mahreç ve sıfat özelliklerine dikkat etmesinin yanı sıra bu harfin telaffuzuna ayrı bir önem atfetmiş ve harfin mahreç-sıfat inceliklerinin tamamını telaffuzuna yansıtmaya çalışmıştır. Bu yönüyle tilavetlerinde dâd harfini, mahreci olan dilin yanı ile hizasındaki azı dişlerden çıkarma yönünde alabildiğine bir gayret gösterdiği, dil ucu ile ön dişlerin arkasından çıkararak kalın lâm'a benzetmekten yahut mahrecinden çıkarıp, şeddeli halinde sesi keserek şiddet sıfatı vermekten veyahut zâ “ط” harfine benzetmekten, istitâle sıfatını yapmamaktan, itbak harflerinden tâ “ط” gibi okumaktan, zâ “ط” ve benzeri harflerle yan yana geldiğinde bunlara idğam yapmaktan şiddetle kaçındığı göze çarpmaktadır.

6.3. Temsilî Okuyuştaki Mahareti

Ali Haydar Özak Hoca'ya ait 12 adet aşrı şerif kaydı tespit edebildik. Bunlar; Bakara, 2/197-198; En'âm, 6/101-110; Tevbe, 9/112-118; Hûd, 11/110-123; Hûd, 11/118-123; İbrahim, 13/42-59; İsrâ, 17/11-17; Fâtır, 15-31; Fussilet, 30-36; Haşr, 22-24 ayetleri ile Mülk ve Nebe Sûrelerinin tilavetini içermektedir. Ali Haydar Özak'ın bu sûre ve âyetleri icra ederken dikkat ettiği tilavet incelikleri olarak şu hususlar kaydedilebilir: (1) Tedvir-Tahkik arası bir tilavetle okuması. (2) Harfleri tane tane, talim yapar gibi, her harfin hakkını vererek tertîl üzere okuması. (3) Tecvid kurallarına, harflerin mahreç ve sıfat özelliklerine titizlikle riayet etmesi. Özellikle ق, ع, ط, ض, ع, ق harflerinin telaffuzuna ayrı bir önem atfetmesi.

99 Sıtkı Güllü, *Açıklamalı Örneklemeleriyle Tecvid İlmî* (İstanbul: Huzur Yayınları, Eren Ofset, 2005), 29

100 Türk hafızların geneli de böyle okur. Bk. Güllü, *Açıklamalı Örneklemeleriyle Tecvid İlmî*, 42. Fakat Ali Rıza Sağman Hoca, vasat okuyuşun esas olduğunu söyler. Ü gibi. Bk. Fikri Aksoy, *Âdâbu Kıraati'l-Kur'ân* (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1970), 70.

101 Ali Çelik, hocası Murat Köseoğlu'nun hocasının “ü” sesi ile okumadığını söylediğini iddia etmektedir.

- (4) Harfleri bölme yoluna gitmemesi ve gereksiz vurgu yapmaması.
(5) Tehdid ifade eden âyetleri tehdid, ta'zim ifade eden âyetleri de ta'zim hissi vererek okuması (6) Vakıf ve ibtida kurallarına riayetteki hassasiyeti. (7) İnce harflerdeki dammeyi "ü" sesi ile ve ince okuması.¹⁰² (8) Tilavetini Sâffât suresinin son âyetini okuyarak ve dua cümleleriyle bitirmesi. (9) Okuduğu yerin manasına uygun edâ ve üslubu esas alması.

7. Mûsikî ve Ses Eğitimi Yönü

Seslerin ilmi olarak tarif edilen mûsikinin Kur'an tilavetine tatbiki salt musiki bilgisinin yeterli olduğu bir alan olmayıp tilavete konu olan ayetlerin tazammun ettiği manaya muttali olmayı ve bu mananın ruhuna uygun nağmeleri yerli yerince tatbik etmeyi gerektiren bir melekeye sahip olmayı da icap ettirir. Öte yandan musiki, tilavete tatbik edilirken harflerin fonetik özelliklerine ve tecvid kurallarına riayet elden bırakılmamalı, musikiyi tecvid kurallarına önceleme gibi bir yola gidilmemelidir. Nitekim Kastallânî, "Sesin güzelleştirilmesi, tecvid kurallarına riâyet edildiği sürece makbul olur. Eğer bu kurallara uyulmazsa sesin güzelleştirilmesi, kötü edadan başka bir şey olmaz"¹⁰³ sözleriyle de bu hususa işaret etmiştir.

Ali Haydar Özak Hoca'nın Kur'an tilaveti incelendiğinde, Kastallânî'nin altını çizdiği hususun onun tilavet anlayışının ayırıcı vasıflarından biri olduğu, tilavetinde makam icrasında bulunurken tecvid ve telaffuz kurallarını öncelediği görülmektedir. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Ali Haydar Özak'ın 12 adet tilavet kaydına ulaşma imkânı bulabildik. Yeterli teknik imkânın bulunmadığı şartlarda kaydedilmiş olan ve bu yönüyle de bazı pürüzleri içeren bu tilavetlerin tamamı da 1968 yılına aittir. Büyük bir bölümünde tek bir makamın esas alındığı bu tilavetlerdeki makam dağılımının şu şekilde olduğu söylenebilir.

102 "Ülü'l-Elbâb" (أولو الأبواب) ve "na'büdü" (نَعْبُدُ) kelimelerinde olduğu gibi. Mağnisî bu okuyuşun doğru olduğunu söylemiştir. Bk. Ahmed b. Muhammed Mağnisî, *Terceme-i Cezzerî*, (İzmir, 1301), 115. Ali Haydar Özak Hoca'nın talebelerinden merhum Muharrem Aslantürk bunu tavizsiz uygulardı. Muharrem Aslantürk, kıraat ilmini (aşere-takrib ve tayyibe) Şeyhu'l-Kurrâ Mehmet Rüştü Âşikkutlu'dan almış olduğundan muhtemelen bu okuyuş şeklini ondan almıştır.

103 Abdulvahhâb Hamûde, "Kıraatü'l-Kur'âni'l-Kerîm bi Luhûni'l-Arabi lâ bi Luhûni Ehli'l-Fisk", *Mecelletü'l-Ezher*, 2,(Kahir: 1958), XXX, 156.

1. Bakara Suresi: 197-202. Âyetler:

- 197-198. Âyetler: **Uşşak makamı**
199-200. Âyetler: **Rast makamı**
201. Âyet: **Mahur (Rast'ın inici şekli)**
202-203. Âyetler: **Rast makamı.**

2. En'am Sûresi: 101-111. Âyetler

- 101-103. Âyetler: **Rast makamı.**
104-106. Âyetler: **Uşşak makamı.**
107-108. Âyetler: **Hicaz makamı.**
109-110. Âyetler: **Rast makamı.**

3. Tevbe Sûresi: 112-118. Âyetler

- 112-118. Âyetler: **Rast makamı.**

4. Hud Sûresi: 110-123. Âyetler

- 110-123. Âyetler: **Rast makamı.**

5. Hûd Sûresi: 118-123. Âyetler

- 118-123. Âyetler: **Rast makamı.**

6. İbrahim Sûresi: 42-52. Âyetler

42. Âyet: **Rast Makamı**
43-44. Âyetler: **Hicaz Makamı**
45-46. Âyetler: **Hüseyinî Makamı.**
47-48. Âyetler: **Hicaz Makamı**
49. Âyet: **Rast'a hazırlık.**
50-51. Âyetler: **Rast Makamı.**
52. Âyet: **Hicaz Makamı**

7. İsrâ Sûresi: 11-17. Âyetler

11. Âyet: **Uşşak Makamı.**
12-13. Âyetler: **Rast Makamı**

14. Âyet: **Hicaz Makamı**
15. Âyet: **Rast Makamı.**
16. Âyet: **Mâhur-Rast'ın inici şekli.**
17. Âyet: **Mahur Makamı.**

8. Fâtır Sûresi: 15-31. Âyetler

- 15-23. Âyetler: **Rast Makamı.**
24-28. Âyetler: **Sabâ Makamı.**
29-31. Âyetler: **Uşşak Makamı.**

9. Fussilet Sûresi: 30-36. Âyetler

- 30-36. Âyetler: **Rast Makamı.**

10. Haşr Sûresi: 22-24. Âyetler

- 22-24. Âyetler: **Sabâ Makamı.**

11. Mülk Sûresi: 1-30. Âyetler

- 1-12. Âyetler: **Rast Makamı.**
13. Âyet: **Uşşak Makamı.**
14-31. Âyetler: **Hicaz Makamı.**

12. Nebe Sûresi: 1-40. Âyetler

- 1-19. Âyetler: **Uşşak Makamı.**
20-40. Âyetler: **Rast Makamı.**

Görüldüğü üzere Ali Haydar Özak Hoca bu on iki tilavette Rast, Hicaz, Uşşak, Sabâ, Mâhur ve Hüseyinî makamı olmak üzere toplamda altı makamı uygulamıştır. En fazla uyguladığı makam ise *Ümmü'l-Makâmât-Makamların anası* kabul edilen Rast Makamıdır. İkinci derecede en çok kullandığı makamın Hicaz Makamı olduğu görülmektedir. Üçüncü derecede kullandığı makam ise, Uşşak Makamıdır.

Sonuç

Hafız Ali Haydar Özak Hoca, çok hassas bir dönemde görev yapmış ve Kur'ân kıraat ve tilavetinde Trabzon yöresinde derin iz bırakmıştır. Özgün tilavet tarzı ve eğitim-öğretim anlayışı ile “*Hafız Haydâr Tavrı*” şeklinde bir isimlendirmeye dahi konu olmuştur. İstanbul'daki kıraat eğitimini tamamlamasının ardından memleketine dönerken hocası Ahmet Sîrûzî Efendi'nin “*Eyvah Kur'ân İstanbul'dan uçtu, Trabzon'a gidiyor*” şeklindeki iltifatları onun kıraat alanındaki birikimine delalet etmesi bakımından manidardır. Nerede hangi secâvend/vakf işaretinin bulunduğu bilgisine varana kadar üst düzey bir Kur'an birikimine sahip olan Ali Haydar Özak'ın Kur'ân eğitiminde en çok dikkat ettiği husus, harf telaffuzları olmuştur.

Ali Haydar Hoca'nın kıraat ve tilavet anlayışının en belirgin özelliklerinden biri, dudak talimi olsa da onun kıraat ve tilavet anlayışında şu hususların öne çıktığını söylemek mümkündür¹⁰⁴: (1) Harf ve kelimelerin eda ve telaffuzunda bütünlük ve telaffuzda netlik. (2) Tekellüften uzak ve yumuşak bir telaffuz tarzı. (3) *Vav* harfi ile ince harflerdeki dammeleri vasat ses tonuyla telaffuz etmesi. (4) *Dâd* harfinde istitâle ve özellikle de rihvet sıfatının tatbikine riayet etmesi, telaffuzu aşırılıktan kaçınması. (5) Nağme uygulamalarında taklitten özellikle de başka milletlerin nâğmelerini ve gırtlak uygulamalarını (hançere-i ecnebi) esas almaktan şiddetle kaçınması. (6) Gerek telaffuz gerekse edada tenasüp ve insicama riayet etmesi ve adeta farklı ağızlardan sadır olmuş izlenimi verecek bir (efvâh-i muhtelif) edadan sakınması. (7) Tilavette kuralların tatbikini makam ve musikiden önde tutması. (8) Günneyi uygularken genzi, gayri tabii ve geniz sesini dalgalı bir şekilde (sû-i teğannî) kullanmaması, sesi titretme (lahn-i inkisâr=inkisâr-ı savt) gibi yapay uygulamalara gitmemesi, harflere aşırı yüklenme ve telaffuzu gevşek yapma gibi telaffuz arızalarından uzak durması.

Kıraat ve tilavet anlayışının ana özellikleri bu olan Ali Haydar Özak, Trabzon ve yöresinde bine yakın öğrenci yetiştirmiştir. Talebeleri, hocalarından aldıkları bu tilavet tarzını devam ettirmişler ve hocalarından ahzyledikleri bütün tilavet inceliklerinin muhafazası noktasında alabilmişine gayretkâr olmuşlardır. Günümüzde dahi Kur'ân okuyuşunda “*Hafız Haydar Ekolü*” şeklindeki bir tavidan bahsediliyor olması da bunun gös-

104 Murat Köseoğlu, *Röportaj* (Trabzon, Merkez Kur'ân Kursu, 17 Eylül 1984), 17:30.

tergesidir.¹⁰⁵

Kaynakça

Aksoy, Fikri. *Âdâbu Kıraati'l-Kur'ân*. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1970.

Albayrak, Hüseyin. *Trabzon Milli Eğitim Tarihi*. İstanbul: Seçil Ofset, I-II, 1988.

_____. *Trabzonlu Hacı Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi*. Ankara: Ankara Ofset Basım Matbaası, 2016.

Aynur, Hatice Şahin. "Hafız İlhan Tok Hocaefendi, Hayatı ve Kur'ân Eğitim Metodolojisi". *O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 39. Samsun: 2015.

Birişik, Abdülhamit. "Kıraat". *DİA*. İstanbul: 2002.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: 2011.

el-Haccâc, Ebu'l-Hüseyin Müslim. *Sahîhu Müslim*. Mısır: 1375.

Goloğlu, Mahmut. *Trabzon Tarihi*. Ankara: Kalite Matbaası, 1975.

Gülle, Sıtkı. *Açıklamalı Örneklemeleriyle Tecvid İlmi*. İstanbul: Huzur Yayınları, Eren Ofset, 2005.

Hamûde, Abdulvahhâb. "Kıraatü'l-Kur'âni'l-Kerîm bi Luhûni'l-Arabi lâ bi Luhûni Ehli'l-Fısk". *Mecelletü'l-Ezher*. 2. Kahire: 1958.

Karpuz, Hâşim. "*Trabzon'da Yok Olan Türk Devri Eserleri*". İstanbul: Sanat Tarihi Yıllığı, 12, 1983.

Öztürk, Şükrü. "*Trabzon'da Dini ve Sosyal Hayatın Oluşumunda Kur'ân Kurslarının Rolü ve Önemi*". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2016.

---

105 Şeyhu'l-Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak Hoca Efendi hakkında yazdığım bu makale için sadece Hoca Efendi'nin okuduğu aşrı şeriflerden istifade etmedim. Aynı zamanda, hocamızın meşhur talebelerinden hafız Mahmut Aydın, kurrâ hafız Murat Köseoğlu, hafız Şeker Akça ve hafız Murat Köseoğlu'nun talebelerinden kurrâ hafız Ali Çelik, kurrâ hafız Mehmet Satan, Çarşı Camii Başımam Hatibi hâfız Yusuf Hacıahmetoğlu, Trabzon Merkez Kur'ân Kursu Müdürü Ömer Acar hoca ve Ali Haydar Özak Hoca'nın oğlu, Faruk Nâfiz Özak Bey'lerden ve diğer matbu' kaynaklardan, onların birikimlerinden ve notlarından da istifade ettim. Yine hoca efendinin talebelerinden Muharrem Aslantürk ve Bayram Koç Hoca Efendilerin görüntülü kıraatlerini dinledim. Hepsine teşekkür ediyorum.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. 12.b.İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.

Sağman, Ali Rıza. *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*. 4.b. İstanbul: 1964.

Kıraat İcazetnamesi, Trabzon-Merkez Kur'an Kursu Arşivi.

Tok, İlhan. *Kur'an-ı Kerîm, Tashîh-i Hurûf, Ezan, Kamet ve Sala Notları*. Ankara: 2009.

Uzun, Mustafa İsmet. "Trabzon'un Dinî Hayatında Önemli Hizmetlerde bulunmuş Bir Hoca Efendi: Kurrâ Hâfız Ali Haydar Özak", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*. İstanbul: Trabzon Büyükşehir Belediyesi, 2016.

Yüksel, Murat. *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Matbaacılık Tesisleri, 1989.